

FARİSİLİK VE RABBİLER

PHARISEES AND RABBINIC THOUGHT

Dr. Kürşat Haldun AKALIN

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

haldunakalin@oku.edu.tr

Özet

Farisiler ve Sadukiler, ölümden sonraki hayat ilkesinde birbiriyle anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Sadukiler, ölümden sonra ruhun varlığını devam ettirdiği inancını reddettiği halde; Farisiler, iyi ruhun ölümden sonra bir başka bedene geçerek varlığını devam ettireceği düşüncesine sahiptir. Ayrıca, kader ve hür irade konusunda da farklı görüşlere sahiptirler. Sadukiler, önceden belirlenmiş kader anlayışını reddederken; Farisiler, kaderi ve hür iradeyi kabul etmişlerdir. Kutsal kitap içinde yazılı olarak kayıt altına alınmış yazılı yasaları ile, antik dönemlerden itibaren ağızdan ağza aktarılmış sözlü yasalardan oluşmuş olan iki yönlü Tevrat; milattan sonra 70 yıllarında Rabbinik düşüncenin ana temasını oluşturmuştur. Farisiler, sözlü Tevrat kavramını, Sadukilere karşı kurdukları kendi otoritelerini haklı göstermede kullanmışlardır. Farisiler, kapsamlı olarak, Yahve'nin yasasını denetim altına alan ussallaşma hareketine dayanmıştır. Dünyevi mülk ve servet düşüncesi, artık kabul edilir olmuştur. Yalnızca, iyi hayat sürmek bir ödül olarak kabul görmemiş; bu dünyada verilmiş bir ödül olduğu görüşü bu düşünceye katılmıştır. Yine de, Tanrı'nın bu dünyadaki kutsaması, toplam ödülünün küçük bir kısmını oluşturmuş değildir. Üstelik, bu dünyada bir adamın başarılı ve varlıklı olması, yaşamıyla Tanrı hoşnutluğuna erişmiş bulunduğu onun olumlu bir delili olarak görülmüştür. Sırf bu yüzden, öbür dünyada da ödülünü umabileceği imanı benimsenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Farisiler, Sadukiler, Rabbinik düşünce, Tevrat

Abstract

The pharisees and the sadducees disagreed on the principle of after life. The sadducees rejecting the belief that the soul survived after death and the pharisees holding that the soul of the good passess into another body after death. They also had different views on fate and free will. The sadducees denying that there was a determinative fate. The pharisees accepting fate and free will. The concept of a two-fold Torah, consisting of laws written down in the Bible and of laws orally transmitted from ancient times, was an important theme of Rabbinic thought after 70 DE. the pharisees used the concept of an oral Torah to justify their authority against the sadducees. The pharisees are broadly based on rational movement controlling the law of Yahweh. The idea of prosperity and wealth on earth is now accepted. It is no longer the only reward of a good life, for a reward in the world to come is added to it. Still, God's blessing in this world is no small part of the total reward. Moreover, the very fact that a man is prosperous here is proof of his life is pleasing God, and therefore he might expect reward in the next world also.

Keywords: Pharisees, Sadducees, Rabbinic thought, Torah

1. Giriş

Hristiyanlığın ortaya çıkmasından önceki musevi mezhepleri, sözlü Tevrat'ı kabul edenler (özellikle Farisiler ve onların Yunan felsefesiyle beslenmiş devamı olan Rabbiler) ile, yazılı Tevrat dışında kutsal hüküm dolayısıyla tanrısal yasa tanımayanlar (ruhu ve ruhsallığın sonucu olan ahreti reddeden Sadukiler) olarak olmak üzere iki ana kutba ayrılmıştır. Diğer bir deyişle, bir tarafta Kenan dininin tanrısı El'in uyarlanması sonucu Yahve ve Tevrat'ı varken, diğer tarafta da rağbet bulan Yunan felsefesindeki ruhçuluğu ve akılcılığı özümsemiş Rabbilerin akıl ve ruh kaynaklı evrensel tek tanrısı vardır. Musa şeriatı ile amel eden ve yazılı Tevrat'ta olmayan her görüşü reddeden Sadukiler; Tevrat'ta cennet-cehennem-melek-şeytan vs. gibi kavramların olmaması nedeniyle, ruhun ölümsüzlüğünü ve öldükten sonra dirilmeyi ve tanrısal yargılamayı kesin olarak reddetmişler, kadere ve ilahi takdire inanmadıkları gibi tanrının ödül ile cezasının bu dünyadaki hayatla veya yeni nesillerin başına gelecekler ile sınırlı olduğuna inanmışlardır. Milattan önce ikinci asırda, ruhçuluğun hiç işlenmediği ve ruhun ölümsüzlüğüne dayanan ölümden sonraki hayatın da asla konu edilmediği Tevrat'ın hükümleri dışında yasa tanımayanlar arasında, kendilerine dindarlar (Hasidim) denilen bir mezhep ortaya çıkarak; Grek akılcılığının ve özellikle de pisagoryan ruhçuluğun sistematik yetkinleşmesini karakterize eden Platoncu felsefenin Museviler arasında yayılmasına şiddetle karşı çıkmış, akla ve ruha dayanan Helenleşme sürecinin bir eseri olarak oluşan Mişna (yeniden öğrenme) eğilimlerine katılmamış olsalar dahi, mistik bir dönüş yaparak tanrıya saf kalpte yönelmek gerektiği ilkeleriyle Sadukilerin katı Tevrat temellerinden ayrılmışlardır.

Sümer ve Kenan dinleri tarafından biçimlendirilerek akılcılık ve ruhçuluktan oldukça uzak bir içerikte yazılmış Tevrat'a bağlananların, Helenleşmeye karşı direnci ve Musa şeriatine beslediği inancı ne kadar kuvvetli olursa olsun, Platoncu felsefe, Philon (M.Ö.10-M.S.45) tarafından Musevilere tanıtılmış; insanın ruh ile bedenden yaratıldığı, tanrının ruh olduğu ve her insanın tanrının ruhuyla yaşam bulduğu, ölümün bedenden ruhun çıkmasıyla gerçekleştiği, bedenden çıkan ruhun tanrının huzuruna çıktığı ve hesaba çekildiği gibi temel Platoncu görüşler Museviler arasında rağbet bulmuştur. Ruh göçüne (reenkarnasyon) varıncaya kadar Platoncu felsefenin Museviler arasında tanınmasını ve benimsenmesini sağlayan Philon, tıpkı diğer Platoncu yorumcular gibi; tanrıyı öncesiz ve sonrasız asla değişmeyen her tür sınırlandırmadan münezze, devamlı her yerde ve her zaman var olan her şeye kadir mutlak bir güç olarak algıladığı gibi aklı tanrıyla bir tutmuş; aklın tanrıdan kaynaklandığını öne sürerek en mükemmel aklın tanrısal akılda olduğunu, tanrı bilgisine akıl yoluyla ulaşılabileceğini savunmuştur.

Philon ile doruk noktasına çıkan Helenleşme eğilimine kesinlikle karşı çıkmış görünseler, Hasidilerin devamı olarak gelişen Farisiler; yazılı Tevrat'ın yanında yüceltikleri sözlü Tevrat'ı ruhçuluk ve akılcılık temelinde yeniden yorumlamış olmakla, isim olarak reddettikleri Yunanlaşma eğilimini içerik olarak özümsemeye ve uyarlamaya gayret sarf etmişlerdir. Halbuki Yunanlaşma eğilimi Muse-

vilere öylesine derinden tesir etmiştir ki, şura yönetimine geçen Musevilerin temel kurumu Senhedrin bile, Yunanca ‘meclis’ isminden türetilmiştir. Melek-ruh-dirilme-yargılanma-cennet-cehennem gibi ölümden sonraki hayatı doğrulayan sözlere kesinlikle rastlanmayan yazılı Tevrat’ta ruhani diyarı yadsıyan bazı karşı ifadeler bulunsa dahi; M.S.50 ile 200’lü yıllar arasında oluşan ve Talmud’un özü olarak bilinen Mişna’ya uyum sağlamışlardır. Sadece ruhun varlığına ve ölümsüzlüğüne iman etmekle kalmamış, ölümden sonraki hayata ve yargılama sonrasında gidilecek cennet ile cehennem hayatına da sarsılmaz bir imanla bağlanmış olan Farisiler; kesin olarak reddettikleri Yunan felsefesinin tesiriyle meleklerle, cinlere, şeytanlara, takdiri ilahiye ya da kadere de inanmışlardır. Görünüşte karşı oldukları Helen kültürünü özümstedikleri gibi, İncillerde açık düşmanlıktan söz edilen Farisiler; ölüm ve ahret konularında Hristiyanlara benzer inançlara bağlanmışlar, M.S. 70’li yıllarda bir kısmı Kudüs Hristiyanlarına katılmış, diğer bir kısmı da Rabbinik Yahudiliğini oluşturmuştur. Giderek gelenekselleşen Rabbinik Yahudiliği, Farisi mezhebinin kısmen devamı olarak akılcılık ve ruhçuluk temelleri üzerinden yükselmiş, oluşturdukları Talmud’u tek şeriat kaynağı haline getirmişlerdir.

2. Sadukiler ve Farisiler

Makkabi dönemlerinden (M.Ö. 175 – M.Ö. 134) bu yana Farisilik Musevilik üzerinde çok önemli iz bırakmıştır. Zira, Farisilerin etkili öncüleri, Makkabilere ulusal yükseliş dönemi sırasında ortaya çıkmıştır (Herford 1962; 185). Farisiliğin yükselişinin esas güdüsü, helenizmin çok ilahlı dinsel anlayışına karşı çıkmak olduğu halde; Tanrı yasasının ayrıntılı bir şekilde yorumlanması, sebt gününe itaatin sağlanması, bireysel davranışların dini ilkeler açısından değerlendirilmesi gibi konular üzerinde odaklanılmıştır (Neusner 1972; 44). Benimsenen temel eğilim, Museviliğin özüne sadık kalınarak kurumsal anlamda oluşturulması ve kuramsal bir etkinliğe kavuşturulması yoluyla komşu ulusların dinlerinin etkisinin yok edilmesi idi (Herford 1912; 174). Yavaş fakat derin bir şekilde, Sebt gününü* ve dinsel bayramları yorumladılar ve toplumun dönüşüm geçirmesini amaçladılar. Kutsal metinleri düşünerek tanrı yasasını anlamak yerine, felsefi olarak insan görüşleri üzerinde zihin yorma gayreti, doğal olarak, çok tehlikeli görülmüş her yönüyle Helenistik olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir (Lightley 1925; 13). Farisiler, dinin özünü, kutsal metinlerden çıkarılan yasalara bağlı kalarak açıklama gayretinde bulunmuşlardır. Başlangıçta, ele alınan meseleler tamamıyla dogmatik özellikler taşımakta, inanç içeren ve herkesin itirazsız benimsemesi gereken konuları kapsamaktaydı. Ancak daha sonra, günlük yaşanan

* “Yahudi takvim sisteminde bir günlük zaman birimi, akşam vakti başlayıp 24 saat sürer. Dolayısıyla Şabat günü de Cuma akşamı güneşin batışıyla başlar, Cumartesi akşamı ilk yıldızların görünmesiyle son bulur. Şabat’ın özel bir gün olmaktan öte, Yahudi inançlıları için neredeyse iman kanıtı sayılabilecek anlamda bir kavram olması, Şabat’ın bir kurallar, sınırlamalar, yasaklar zinciri içinde algılanması gerektiği sonucunu doğurmuş bulunmaktadır. Şabat kurallarının özü, tüm işlerin durdurulmasıdır.” (Altıntaş 2001; 172).

sorunlarla ilgili olarak, fakat yine inançla bağlantısının kurulmasıyla, ele alınan konuların irdelenmesine yönelinmiştir (Neusner 1972; 68). Talmud'ta nebiler, herkesin anlayabileceği çok yüksek bir değerde ve tam bir açıklıkla anlatılmış; böylece, Talmud öğretisinin doğrudan kavranılabilmesi için, kasabada oturan sıradan bir kimsenin zihnine uygun seviyede hazırlanmıştır (Herford 1912; 175). Anlaşılabilirlik özelliğiyle Talmud'un rasyonel bir tarza sahip bulunduğu asla kuşku duyulmamaktadır.

Saduki uygulaması, kesinlikle 'göze göz ve dişe diş' olarak betimlenen kısasa kısas hukuk anlayışının ayrıntısıyla yerine getirilmesi üzerinde odaklanmışken; Farisi uygulaması, kısas ölçüğünde cezalandırmaya gidilmeden önce mağdurun kendisiyle veya öldürülenin yakınlarıyla uzlaşmanın aranması gerektiği yaklaşımını içermektedir (Herford 1962; 43). Zarar görenin veya öldürülenin hoşnut edilmesinin, cezayı hafifleteceği ve kısasa kısası gerektirmeyeceği şeklindeki Farisi anlayışının, Sadukiler tarafından şiddetle reddedilmiş olmasının belki de en önemli nedeni; Sadukilerin ilahi ceza ile ödülün bu dünyada gerçekleşeceğine iman etmiş olmaları yüzündendir (Saldarini 1988; 76). Sadukiler, yazılı metin dışında kutsal kaynak tanımadıkları için, sonradan daha da kesinlik kazanacak olan ölümden sonraki hayatı yadsımış olmaları nedeniyle; kısasa kısas yoluyla Tanrı adaletinin hiç şaşmaz ve asla ertelenemez bir kesinlikte bu dünyada yerine getirilmesi konusunda büyük titizlik göstermişlerdir (Saldarini 1988; 79). Farisiler, dindar bir kimsenin ekonomik uğraşılara ilgi duymasını yasaklamamışlar veya kınamamışlar, aile mülkünün korunmasını özellikle savunmuşlardır (Neusner 1972; 18). Ahlaki rasyonellikleri, açıkça, geleneğin yeniden işlenerek aktarılmasını kapsamaktaydı. 'Kutlamalar Kitabı' (Megillath Tagnith) özellikle bir Farisi çalışmasıdır. Bu kitapta, yaratılış, soyun oluşumu vs. gibi konular üzerinde durulmuş, olumsuz izlenim bırakan ifadeler çıkarılmıştır (Herford 1962; 46). Diğer taraftan, dünyanın hemen her yerinde rastlanılan, esasta ruhlarla ilgili sayılan inançlara uyum sağlanmıştır (Herford 1912; 81). Doğuya özgü bir inanç özelliği olan; melek, cin, şeytan, cennet ve cehennem gibi sonradan yaygınlaşmış ruhani kanılar, kısmen Perslilerin (İran). kültürel baskılarına boyun eğilmesinin sonucunda, esas olarak Farisietkinlik içinde kabul görmüştür.

Başlangıçta Museviliğin özünde yer almayan; cennet, cehennem, melekler zümresi, cin ve şeytan gibi kavramlar; Perslilerle girilen kültürel etkilerin sonrasında, din içinde kendi düzen ilişkisini kurmuştur (Neusner 1972; 21). Nitekim, Tevrat'ta dahi şeytan, cennet, cehennem vs. gibi kelimelere asla rastlanmamaktadır. Yazılı kaynak olarak Tevrat'ı esas alan Sadukiler, sırf bu nedenden dolayı, Tanrısal ödüllendirme ve cezalandırmanın yaşanılan bu dünyada gerçekleşeceğine inanmışlardır (Saldarini 1988; 128). Zenginlik, bolluk, erkek evlat, savaşlarda ulaşılan zaferler Yahve'nin ödülleri oluştururken; kıtlık, kuraklık, fakirlik, istila vs. gibi durumlar Tanrının cezası olarak algılanmaktadır. Tevrat'ta, Adem ile Havva'yı kandıran yılanıdır. Demonoloji, Museviliğe sonradan girmiştir (Lightley 1925; 54). Yine de Musevilik, var olan her şeyi yaratan ve tüm kudreti

de kendisinde toplayan tek Tanrı anlayışını, bu kültürel etkileşimler sonrasında dahi koruyup geliştirmiş olmakla; büyüsel saplantılardan Museviyi korumuş, dinin rasyonel bir temel üzerinde yükselmesini sağlamıştır (Herford 1912; 86). Tanrıya duyulan inancın böylece zengin kılınması ve Tanrı merhametine ulaşılmasına çok güçlü bir duyguyla odaklanılması; sonradan dine girmiş olan cennet, cehennem, şeytan, melek gibi kavramların etkinlik kazanmasıyla daha da anlamlı bir hale getirilmiş; sıradan bir kimsenin dahi, Tanrıya yönelmesine ortam hazırlamıştır (Lightley 1925; 57). Dinin hiçbir zümre gözetmeksizin bütün İsrailileri kapsamaya, halkı kurtaracak olan kurtarıcının gönderilmesine duyulan özlemi daha da şiddetlendirmiştir.

Mesih beklentisi ve kıyametle birlikte dirilmenin gerçekleşerek ölümden sonra daha iyi bir yaşamın kurulacağını öne sürülmesi, Farisiler tarafından gerçekleştirilmiştir (Herford 1962; 51). Ölümden sonraki hayat, seçkin Sadukiler tarafından kesin olarak ret edilmiştir. Farisiler, dindar Musevilere son derece dikkat çekici isteklerde bulunmaktadır. Gökteki krallığın ortaya çıkacağına inanılmaktadır; bunu arzu eden her dindarın da, sadakat boyunduruğunu takarak sorumluluğunu üstlenmesi istenmektedir. Bu sorumluluk da, ancak, katı disiplinli bir eğilimden geçtikten sonra, Musevilere ait bütün dinsel kurumlarda görev alınarak yerine getirileceğine inanılmaktadır (Herford 1912; 91). Yaşamın kutsal kılınması istenmektedir. Sadece Tanrı'nın emirlerinin gözetilmesinin ve bunlara uyulmasının sağlanmasında hiçbir çıkar veya karşılık beklenilmemesinin önemle üzerinde duruluyordu (Finkelstein 1938; 63). Her şeyden fazla, Musevi dindarı, uluslardan ve kendini Museviye benzeten öteki kimselerden kesin bir şekilde ayıracak olan yasalara itaat edilmesi, isteniyordu.

Özellikle de, sünnet olmak ve sebt gününü kutsal saymak Musevi dindarı, diğer bütün kişilerden farklı kılan özel karakterinin ana teması haline gelmişti (Herford 1912; 94). Museviyi farklı bir ulus haline getiren dininin bu prensiplerinin yerine getirilmemesi, özellikle de sünnet olunmaması veya sebt gününün kutsallığına bağlanılmaması, bir kişinin cemaatten atılmasına yol açmaktadır (Lightley 1925; 68). Farisi mezhebi, Musevilerin yerleşik şehir hayatına geçtikten sonra ortaya çıkmış olmasına rağmen; bütün Farisilerin kentlerde oturan kimseler olmadıkları gayet açıktır (Herford 1962; 54). Halbuki Talmud Rabbilerinin önemli bir kısmı, arazi sahibi kişiler arasından çıkmıştır. Eğitime verdikleri önem ve ciddiyet öğrenmenin kutsal olduğu düşüncesini hakim kılmıştır. Musevilerin özellikle de şehir hayatına geçerek belli yöreler içinde dönüşüme uğramış olması; toprak sahibi olmayan, en azından göç olarak gelen halktan kişilerin, Farisi disiplinin etkisi altına girmeleriyle gerçekleşmiştir. Musevi dindarlığında beliren güçlü dönüşümler, Farisilerin etkinliğini de beraberinde getirmiş; kısmen de olsa, gelecekselleşecek olan güçlerinin kullanılmasıyla gerçekleşmiştir (Neusner 1972; 36). Tapınağın yıkılmasıyla birlikte nihai yönetimleri de başlamış; neredeyse bütün Musevilik Farisilik içeriğine bürünmüş, Sadukiler de aykırı bir mezhep olarak dışlanmıştır.

Dinsel erkte ortaya çıkan bu dönüşüm öncesinde bile; değişimin ancak Farisitoritesiyle gerçekleşeceğine, kesin gözüyle bakılmaktaydı. Kalıtsal aristokrasi, eğitime yönelmeye başlamadan önce, çökmeye yüz tutmuştu. Mezhebe yeni katılanlar, kısa zamanda Farisilerin en iyi liderleri haline dahi gelebilmekteydi. Bütün bunlardan başka, Rabbilerin güçlerinin artması Musevilikte şehirli Farisi gelişmesinin etkinliğini hızla hakim kıldı (Herford 1962; 79). Rabbiler, Museviliğin özüne sadık kalarak, fakat komşu uluslar içinde özellikle de Perslilerin kültürel biçimlenmesine uğrayarak; cennet, cehennem, şeytan vs. gibi öbür dünyaya ve ruhani aleme ait kavramları dinlerine katmışlar; Museviliğin öbür dünyayı da kapsayan yeni bir yorumunun oluşmasını sağlamışlardır (Neusner 1972; 41). Yine de Rabbilik, hiçbir şekilde Farisiliğe özgü bir kurum halini almamıştır. Biçimsel olarak, kardeşlikle ilgili pek bir şey yapmış değildiler (Lightley 1925; 69). Sadece, Rabbinik döneminin gelişmesi sırasında, Farisiler, dindeki bu hareketle çok yakından ilgilenmişlerdir. Museviliğin kuramsal ve mükemmel bir şekilde oluşturulması dönemini ifade eden, bu Rabbanî çağının seçkin öğretmenleri, Farisi ruhunun, Mişna kalıbında geliştirilmesini sağlamışlardır. Bu nedenle de, Rab kelimesinden türetilmiş bir kavram olan Rabbi, bir saygı ifadesi olarak kullanıldığı halde, esas olarak öğretme işlevini kapsamaktadır. Oysa daha önceden Tevrat'ı irdeleyen kimselere yazıcı anlamına gelen Soferim denilmekte; bu kişilerin yetenekleri, yorumlayıcı kapasiteleriyle öğretici olmaktan çok, kutsal metinlerdeki bilgiyi olduğu gibi aktarmakla sınırlı kalmaktaydı (Herford 1962; 81). Kudüs'ün yıkılmasıyla birlikte başlayan yakarış ve niyaz feryadından sonra, Rabbiler birer birer ortaya çıkmıştır. Museviler açısından Rabbi dönemi, böylece dinlerine etkili olurken ve Rabbiler resmi olarak dinsel kurumu oluştururken; tam bu sırada, Mezopotamya'da ve Filistin'de de önceden belirlenmiş bir ders programına göre eğitim verilmeye başlanmış olması, dikkat çekici bir gelişmedir (Lightley 1925; 81). Halbuki, yazıcıların gördükleri eğitim, kutsal metinlerin aktarılmasıyla sınırlı kılınmış bir dinsel öğrenmeyi kapsamaktaydı.

3. Rabbiler ve Farisiliğin Yükselişi

Rabbilerin Museviler üzerindeki etkileri, büyüsel karizmalarından kaynaklandığından, Tanrıdan aldığı ilhamla dini sırları açıklama gibi bir gayret içine girmekte; erkleri, tamamıyla bilgeliklerine ve okul eğilimini de kapsayan zihinsel etkinliklerine dayanmaktadır (Neusner 1972; 43). Nebi döneminin ve nebiliğin gerektirdiği kahinlik etkinliğinin sona ermesiyle birlikte; Musevilik, artık vahye dayalı ilahi kudret yerine bilgiyi dayanan öğrenme etkinliğine dönüşmüştür. Artık, cennet ve cehennemiyle, şeytan ve melekleriyle, yasaya uygun kılınmak istenen davranış ile dinsel törenleriyle Museviliğin yeniden oluşturulmasının ve kuramsal olarak yetkinleştirilmesinin zamanı gelmiştir (Herford 1962; 84-85). Tanrının kendisini gönderdiği iddiasıyla, sözünü kutsal kitapta yasa hükmüne getiren nebinin karizmatik kudretinin yerini, Rabbilerin bilgeliği almıştır. Tüm Museviler gibi, gizli iletişimleriyle elçilik görevini üstlenmiş ve sözleriyle kutsal

kitabı oluşturmuş olan bu nebilerin aktardıkları mesaj, dindarlığın yolu haline getirilmek üzere esas alınırken; başlangıçta dinin özünde yer almayan, cennet, cehennem, şeytan, yargılanma günü gibi sonradan dinin kendisi haline gelecek olan Pers (İran). anlayışı, giderek kuramsal bir temelde benimsenir olmuştur (Lightley 1925; 118).

Özellikle de, Eski Ahit'teki "otlaklar kurumuş, izledikleri yol kötü, güçlerini haksızca kullanıyorlar, peygamber de kâhin de tanrısız, tapınağım da bile kötülüklerini gördüm, diyor Rab; bu yüzden izledikleri yol onlar için kaygan olacak, karanlığa sürülecek, başlarına felaket getireceğim, diyor Rab " (Yeremya 23: 11), gibi ifadeler, Rabbinik yorumlarının temel ölçüsü haline gelmiştir. Her ne kadar, benzerine Eski Ahit'in pek çok yerinde rastlanabilen, 'Var mı senin gibisi ilahlar arasında, ya rab; Rab, bütün ilahlardan büyüktür; Tanrı yerini aldı tanrısız kurulu, yargısını açıklıyor tüm ilahların ortasında; çevresindeki ilahların hepsinden ulu ve müthiştir; Rab ulu tanrıdır, bütün ilahların üstünde ulu kraldır; Rab'be tapın ey bütün ilahlar, çünkü sensin ya Rab bütün yeryüzünün en yücesi, bütün ilahların üstündesin ve çok ulusun' (Çıkış 15: 11, 18: 11, Mezmurlar 82: 1, 89: 7, 98:7) ifadelerle, Yahve'den başka tanrıların (yücelerin) var olduğu asla yadsınmamışsa da; özellikle, 'o gece Mısır'dan geçeceğim, hem insanların hem de hayvanların bütün ilk doğanlarını öldüreceğim, Mısır'ın bütün ilahlarını yargılayacağım, Ben Rab'bim' (Çıkış 12: 12) ifadesiyle, insanlar kadar alt ilahlar da Yahve'ye tapmak zorunda oldukları belirtilmiştir. Bu nedenle, eğer İsraililerden birisi, alt-ilahları (putları = yüceleri) Tanrı olarak görmüşse, bu ilahların adet haline getirilen biçimde tapınmayı esas almışsa; açıkça bir yanılgıya düşmüştür, çünkü bütün tanrısız varlıklar da Yahve'ye tapmaktadır. Rabbilerin, zihinsel ilgi alanı veya kutsal metinleri yorumlama çabası; özellikle de, Yahve'nin İsrail ile bağladığı anlaşmaya uygun davranışların açıklanması, bunun ibadetin kurumsallaştırılmasıyla şekillendirilmesi hedeflerine yönelmiştir. (Herford 1912; 99).

Yasaya dayanan ahlaki davranışın açıklanması, Tanrıyı hoşnut eden ibadetin kurumsallaşması ve törensel bir içerik kazanması gibi konular üzerinde odaklanan Rabbiler; Musevilik üzerindeki bu kudretlerine, aklın kullanılması yoluyla doğrudan kitap bilgisine dayandırmışlardır. Bilginin tanrıdan geldiğinin işaretle (mucizeyle) kanıtlanmasını gerekli gören rabbiler, gizem ve mucize gibi konularla dahi ilgilenmişlerdir (Lightley 1925; 120). Peygamber sözünün tanrıdan geldiğini kanıtlayan ve kainatın tamamını kapsayan, mucizevi ve efsanevi olayların gerçekleşerek Tanrının kudretinin açığa çıkmasına duyulan bu özlem; tanrılarla bağlantı kurmak ve gelecekte haber vermek maksadıyla büyüsel yollara yönelmekte olan Babil ve muhtemelen de Mısırlı rahiplerin uygulamalarından kaynaklanmış olabilir. Yasaklanmış ve Tanrıya açıkça isyankarlık olarak nitelendirilmiş olsa dahi, büyüsel yönelişlerin, bambaşka biçimde de olsa, Musevilerin dinsel hayatlarına girmiş olduğuna, kuşku duyulmamaktadır (Lightley 1925; 129). Yine de, Babil rahipliğine özgü aklın en yüce ve gizemli özü, Museviliğe aktarılmamıştır. Yıldızlar bilimi oluşturularak bir yıldız falcılığı geliştirilmemiş, kuşların karaciğerleri yoluyla kehanette bulunulmamış, kesilen kurbanın iç organlarına bakılarak ilahların niyetlerinin ne olduğu tahmin edilmeye çalışılmamıştır. An-

çak yine de, nedeni belirsizlik içerse de, kesilen kurbanın iç organlarının yenmesine yasak getirilmiştir. İlahlara tapınma tarzı olarak yerleşmiş kurban ibadetinin Musevilikte kabul görmüş olmasına rağmen; alt-ilahlara (yücelere) tapınmanın nihai bir niyeti olarak kesilen kurbanın iç organlarına bakılarak kahinlikte bulunması kesin bir şekilde yasaklanmıştır (Herford 1912; 132). Talmud'la ilgilenenler arasında, yıldızlara bakarak tahmin yürütme eğilimine ara sırada da olsa rastlanılmış olsa dahi; kurbanın iç organlarının yenilmesi veya iç organlarına bakılarak kehanette bulunulması alışkanlığı benimsenmiş değildir. Rabbinik öğretisinin temelinde, münecimlere danışmak veya yardımlarını talep etmek dahi yoktur (Herford 1962; 89). Fala bakılmasını, büyü yapılmasını ve yıldızlar yoluyla kehanette bulunulmasını dinin özünden sapılması olarak kesinlikle yasaklamış olan Rabibilere; böylelikle, dine sonradan girmiş olan ilahlara tapınma alışkanlığından dindarları uzak tutmak istemişlerdir.

Musevi dindarlar, gayet başarılı bir şekilde rakip din öğelerini inançlarından atmış olmalarına ve daha ilk Rabbinik öncülerden itibaren son derece kararlı bir şekilde çoktanrıci eğilimleri özellikle de astrolojiyi yadsımlarına rağmen; ilahlara tapınmanın tarzını oluşturan ve ilahlarla akraba olma niyetine kadar varan bir yakınlaşma güdüsünün aracı haline getirilmiş olan kurban, günahlara kefarete olması dileğiyle kesilmeye devam etmiştir (Lightley 1925; 132). Oysa yıldızlarla ilgilenmeyi, göğe bakarak gelecek hakkında tahminlerde bulunmayı Rabibilere, yer ve gök üzerinde üstünlük kurmuş olan ve kendi hür iradesiyle de her şeye hükmetmekte bulunan Tanrıya bir hakaret olarak görmüşlerdir. Bu rasyonelliklerine karşın, ne bilimsel uygulamalar ve ne de tahlil aletleri rabbinik eğitim anlayışının ilgisini çekmiştir. Rabibilere esas ilgi alanını, Tanrı ve yasasının açıklanması oluşturduğu için Rabibilere; büyücü, nebi, gizemli filozof, yıldızbilimci veya kahin değillerdi (Herford 1962; 86). Ruhani sırları bildiği iddiasındaki gnostikler gibi, gizemli bir kurtuluş öğretisini de sunmuş değillerdi. Kaldı ki klasik Talmud dönemlerinde, tüm gnostik eğilimler, genel olarak yasaklanmıştı. Bunun nedeni de, gnostik mistik şekilde kurtuluşun aranmasının; Tanrı yasasının değerini alçaltacağı, yasaya uygun biçimlendirilen ve ahlaki bakımdan da doğru sayılan davranışın asla önemsenmeyeceğiydi.

Böylece, Rabbinik dönem boyunca, büyücülük ve münecimlik kadar, gizemlilik ve içten yöneliş de kuşkuyla karşılanmıştır. Ruh olan tanrıyla ruhsal olarak buluşmak ve bir olmak inancına dayanan gizemliliğin ve ruhaniciliğin (gnostik-mistik), bütünüyle yasaya göre biçimlendirilmeyen hür yönelişi beraberinde getirmiş olması; mistizmin her türünün, şeytanlar ve kötü ruhlar tarafından yönlendirilmiş olduğu kanaatini Museviliğe yerleştirmiştir (Lightley 1925; 258). Rabibilere, Talmud'u, nebilerin aktardıkları Tanrı sözlerini anlaşılabilir kılmak ve davranışla ilgili emirleri kesin olarak ifade etmek maksadıyla hazırlanmaktaydılar. Talmud oluşturuçuları, nebileri kendi değer sistemlerinin bir kanıtı ve göstergesi olarak dikkate almış olduklarından; Rabbinik yorumlara, üstü örtülü bir şekilde olsa da devamlı olarak, Tanrıya yönelmede cezbeyle gelinerek heyecana dalınmasını ve irrasyonel araçların kullanılmasını kesin bir şekilde reddedilmiştir (Herford 1912; 145). Kendinden geçme hali ile büyüsel araçların kesin bir şekilde

de yasaklanmış olması; bir taraftan dindarlığın yasaya bağlılıkla özdeş kılınması, diğer taraftan da kehanet gösterme zorunluluğu yoluyla yerleşen Musevilik geleceğinin karakterinden kaynaklanmıştır (Saldarini 1988; 229). Yasaya uygun davranışta bulunma zorunluluğu üzerinde, görev bilinci duygusunu hissederek sürekli şekilde düşünme eğilimi; Farisileri, kurtuluşa ermede irrasyonel biçimlere sapma yanılığından korumuştur. Farisilerin büyüsel araçları yadsımlarında ve ruhani coşkuya gelme hallerini önemsememelerinde; Tevrat ve peygamberlerin halka verdikleri mesajlarının ahlaki içeriğinin rasyonel olmasının çok büyük rolü bulunmaktadır.

Museviliğin bütün büyük peygamberlerinin aktardıkları mesajlarında, özellikle de Mısır'dan çıkışta açığa çıkan Tanrının gücü vurgulanarak ulusal tarihten büyük ölçüde esinlenilmektedir (Lightley 1925; 264). Eyüp kitabındaki destansı hikayelerdeki bilgece sözlerle Tanrının İsrail'le ilgili tasarımları açıklıkla fakat büyük bir tutkuyla bildirilmektedir. Davud'un Mezmurlar kitabındaki çok güçlü duygusal içerikle Tanrısının nasıl bütün insanların Tanrısı haline geleceğinden söz edilmektedir. Tanrı, iradesini bildirmek için İsrail ulusu içinden İshak soyunu kendisine nebi nesli olarak seçmiş, dünyayı yasasına göre değiştirmek için Musevilere ulusların arasına katılarak hükmünü uygulamaları görevini vermiştir (Finkelstein 1972; 35). Museviye özgü kutsal metinler, çok katı ahlakçılığı ve rasyonel tarzdaki yönelişi içerdiği kadar, sebep-sonuç bağlantısına dayanan bir evren anlayışını da kapsamaktadır. Bu nedensellik paradigması içinde her şeye kadir olan dünya üstü tek Tanrı inancı; kısmen bir baba gibi hami olan, kısmen de cana yakın samimi dost veya arkadaş olan, kısmense acımasız kaba biri gibi hükmeden tıpkı bir kral gibi hükümdarlık rolünü üstlenen insana yakın bir güç olarak Tanrıyı algılamıştır. Tanrının, inişleri ve çıkışları olan bu dünyayı, içindeki her varlığı kendi denetimi altına aldığına inanılmıştır.

4. Rabbilerin Yorumunda Vahiy Metinleri

Rabbilere göre, Tanrı, İsrail halkını sevmekte, yasalara aykırı davranıldığında çok sert ve acımasız bir şekilde cezalandırmaktadır. Yahve'ye inananların dualarıyla, alçakgönüllü halleriyle ve ahlaki tutumlarının yaşama tarzına tümüyle hakim olmasıyla; Yahve'nin öfkesi geçmekte ve tekrardan İsraililerle cana yakın dost haline gelmektedir. Böyle bir Tanrı inancının yer etmesini sağlayan evrene ve insana ait efsaneler ile mucizeler yoluyla kutsal metinlerin tanrı sözü olduğu görüşü; insanları dünyadaki yaşamı sırasında karşılaştığı olguları rasyonel bir şekilde kavramaya yönelttiği gibi, kitlelerin ve çocukların zihinsel saflığına felsefi bir anlayışla yönelerek yasa ile eylem arasında uyumun sağlanması hedeflenmiştir (Lightley 1925; 291). Peygamberleri aracılığıyla bildirilen Tanrı sözünün bu rasyonel kavranılabilirliği Musevilerin; öğrenmeye, nasihatte bulunmaya ve okumaya çok önem veren bir topluluk olmalarını sağlamıştır. Peygamberlerin hayatlarından aktarılan efsanelere ve mucizelere tanrısal işaret muhakemesiyle değerlendiren Museviler; Yahve'nin nebilerinin sözlerine dinsel bir içerikte olmanın ötesinde, akıl yoluyla her bir söze neden-sonuç bağlantısını hakim kıl-

malarına yol açmıştır. Rabbînik düşünce, Musevî yazınının bu akıl yoluyla kavrama eğilimini devam ettirmiştir (Herford 1962; 176-177). Musevîlik yoluyla günümüze kadar aktarılmış olan en önemli dinsel konu, ölümden sonraki hayatla ilgili betimlemelerdir. Her ne kadar, ölümden sonraki sonsuz hayat düşüncesi, Musevîliğe, özellikle Perslerden aktarılarak, kendisine özgü bir içeriğe kavuşturulmuşsa da, diriliş yine de esas itibarıyla Musevîliğe yabancı kalmış konulardır (Lightley 1925; 301). Dünya ve hayatın sonuyla ilgili konular, Danyal ve Hanok kitaplarıyla doğrudan bağlantılı bir şekilde ifade edilmiş, kurtarıcıyla ilgili Perslilere ve Babillilere özgü düşünce ile yorumların olduğu gibi aktarılmasıyla oluşturulmuştur.

Tanrı ile insan arasında soy bağı kurulmasını reddeden insanın oğlu öğretileri gibi insanın tanrısallığını yadsıyan benzeri betimlemeler, Farisî Rabbileri tarafından genel olarak biliniyor olsa dahi, dine dışardan gelen eklentiler olmanın ötesine geçmiş, dinin tekrardan yorumlanmasına da öncülük etmiştir. Ruh olan Tanrının, insanın ve yaşadığı dünyanın dışında bulunduğunu öne süren bu yabancı öğretiler; çok ayrıntılı bir şekilde özenle işlenmiş, topraktan gelen insan (am haarez). anlayışıyla uyumlu kılınmıştır (Rivkin 1969; 21). İsa ve taraftarları da, buradan kendilerine bir temel bularak, insanın oğlu düşüncesini geliştirmiş olmakla; bir ölçüde, Farisîve Rabbînik öğretilerin dışına çıkmamışlardır (Herford 1962; 179). Nitekim, Hıristiyan inancına göre, Mesihlik, gelecek vaat edilen Musevîlerin dünyevi krallığı olarak görülmektedir. Bu mesih kral, insanların Tanrıyla barışmalarını sağlayacak, Tanrı da halkını eskiki konumuna yükselterek güç verecek, İsrail'in düşmanlarını yok edecektir (Rivkin 1969; 24). Mezmurlarda sözünü ettiği gibi, bütün düşmanlarını İsrail'in hizmetçisi haline getirerek, Musevîlik inancını yeniden ruhlarına hakim kılacaktır. Yeniden diriliş kavramı da, yeni ve saf bir yaşama dindar kimselerin yetenekleriyle ortaya çıkacak olan krallığın özlemiyle öne sürülmüştür. Ancak tüm bu ümitler, metafiziksel güç beklentileri ve İsrail halkına özgü tutkular halini aldığından; açıkça, gelecekle ilgili tasarımlardan ibaretti. Mesih beklentisiyle Tanrı krallığının kurulacağının ümit edilmesi, İsrail'i kuşatan düşmanlarının hezimete uğratılarak kurulacak krallığın yeniden diriliş olarak algılanması, tüm bu vaat edilen günlere de yasaya uygun davranışın benimsenmesi sonucunda ulaşılabileceğine inanılması, bu nedenle günahkarlara karşı acımasız ve şefkatsiz davranılması; Musevîliğin yeniden biçimlenmesinde etkili olmuştur.

Musevîliğin özü gereği, Mesihlik de Tanrı krallığı da bu dünya üzerinde gerçekleşecektir. Dünyanın ve evrenin yok olup kıyametin koparak öbür dünyaya geçileceği gibi bir fikre, Musevîliğin özünde rastlanılmamaktadır (Rivkin 1969; 32). Davranışın uygulama üzerinde tesirli olabilmesi; ancak, hangi tür davranış kurtarıcının daha erken gelmesini garanti edebilir ve kişisel olarak bu yeniden canlanmaya geçilmesini sağlayabilir gibi soruların üzerine odaklanılmasıyla açıklık kazanmaktadır. Rabbiler, bu sorulara, doğal olarak, nebiler ışığında oluşan kutsal tarihin paradigmasal bir şekilde fakat yasaya dayanarak yanıt vermektedir. İsrail halkının günahları, erk sahibi kimselerin yasayı umursamazlıkları; Tanrıdan uzaklaşılmasına ve Tanrıyla olan bağı kopmasına neden olmuştur (Saldarini

1988; 280). Bu nedenle de, Rabbilerin nazarında; tüm günahların, gelecekte Mesih'in gelmesini güçleştirdiğine, takva yolundaki bütün dindarca yönelişleri ve ümitleri boşa çıkartarak hıyanette bulunulduğuna, inanmış olduklarına asla şüphe yoktur (Lightley 1925; 322). Diğer taraftan, Tevrat'ta İsraili nebiler tarafından dile getirilen vaatler ve dualar içinde en etkili olanlardan birisi, ' evime bütün ulusların dua evi denecek, tüm uluslar Tanrının huzurunda toplanmalı' (Çıkış 15: 1, Mezmurlar 86: 9, Yeremya 10: 7, Yeşaya 56:7). niyazıyla birlikte; bütün insanları İsrail'in tek Tanrısına yönlendirme gibi güdülerin sonuç vermesini sağlamıştır. Kişi açısından, dinin istediği tek bir şey vardır: yasaya tamamen uymak ve gereklerini yerine getirmek. Gerçekten de, Yahve'nin yasasına uymaktan başka hiç bir kutsal yol yoktur. Yasaya dayalı olarak bir düzen oluşturulmuş, insanın hayatında karşılaşılabileceği her bir olay için yasaya uygun davranış biçimi belirlenmiş, inananların buna uymaları zorunlu kılınmıştır (Lightley 1925; 329). Yasanın yolu kurumlarıyla ve görevlileriyle yapılaşdırılmış ve böylece bir düzen altına alınmıştır. 'Sonunda dünyanın bütün ulusları bilsinler ki, tek Tanrı Rab'dir ve ondan başka Tanrı yoktur; bu günkü gibi O'nun kurallarına göre yaşamak ve buyruklarına uymak için bütün yüreğinizi Tanrımız Rab'be adayın' (1. Krallar 8: 60) ifadesiyle; Yahve ile tüm uluslardan gelen kulları arasında uyumu sağlayan yasaya uygun davranış, her bir insanın katılımına açık kılınmak istenmiştir.

Böylece başlangıçta sadece Yahudilerin tanrısı olan Yahve, artık nebileriyle ve kutsal metinleriyle, tüm ulusların tek tanrısı olarak yüceltilmek istenmiştir. Kurtuluşa erişme, bir ulusun seçilmişliğinden bağımsızlaşmış, doğrudan yasaya uyma koşuluna dayandırılmıştır. Aristokratik kurtuluşun zihinsel mistisizmi yadsındığı kadar, asketik yaşama biçimi de kabul edilmemiştir. Farisi bakış açısıyla Musevilik'in yeniden oluşumu süreci sırasında, ruh ile madde, ya da, beden ile ruh, ilahi saflık ve dünyanın bozukluğu gibi Helenistik zihniyetin ayrıntısıyla işlediği ve geliştirdiği, düalist bakış açısının tümü; Farisi ve Talmudçu Yahudiliğe tamamıyla yabancı kalmaktadır (Rivkin 1969; 59). Tanrı, kesin olarak, yaratıcıdır, dünyanın efendisidir. İnsanların hepsi Tanrının birer yarattığı olduğu halde, gözden çıkardığı veya alakayı kestiği ve kendi haline bıraktığı diğer yarattıkları gibi değildir. Tanrı, seçtiği halk gibi diğer bütün insanları yaratmış; doğmamış ve doğurmamıştır. Tanrıyı diğer ilahlardan farklı kılan da, bu özellikleridir. Nebilerin bildirdiği Tanrı; evrenin ve her çağın tek yaratıcısıdır, Museviyle doğrudan bir bağlantı kurmuş, seçtiği bu halkıyla ahit yapmış, dünya tasarımıında İsrail halkını öncü bir kavim kılmıştır (Finkelstein 1972; 49). Kısacası, Tanrı, dünya tarihinin hükmedicisidir. Dünyanın reddedilmesi veya değerinin alçaltılması gibi düşüncelere Rabbilerin hiç birisinde rastlanılmamıştır (Herford 1912; 161). İsrail'in Tanrısı, ataerkil bir monarşiye meşruiyet kazandırmıştır. Tanrı, çocuklarına şefkatle davranan bir baba gibidir; her bir insanı da, kendi suretinde yaratmıştır. Rabbilere göre dünya kötülük ve günahkarlık mekanı değildir. Yaratılış anlatısında aktarıldığı gibi bu dünya iyiliklerle donatılmıştır. Kişi ise tıpkı bir çocuk gibi zayıftır. Bundan dolayı da, sözünde pek durmayan ve iradesine de hiç sahip olamayan döneç ve kaypak bir mahlúktur. Rabbilere göre, bütün insanlar, gúna-

ha karşı koyamamakta, ahde sadık kalamamakta, şefkatli yaratıcıya karşı böylece isyankar olmaktadır. İster halkın tamamı olsun, isterse de içinden birkaç kişiyle sınırlı olsun, günaha girilerek Tanrı sevgisinin ve merhametinin reddedilmesi; kendilerinin ve gelecekteki nesillerinin uzunca bir süre hiç bitmeyen acılara uğramalarına sebep olmuştur.

Adem ile Havva da bu itaatsizlikleri yüzünden, kendileri olduğu kadar tüm nesillerinin de ölümlü olmalarına neden olmuş, doğum ve ölüm acılarına uğramış, kadın erkeğe bağımlı kılınmış, yaşantılarında çalışarak nimete ulaşmak gibi bir zorunluluğu üstlenmiştir (Finkel 1974; 17). Ancak, Adem'in yeryüzüne inmesine sebep olan itaatsizlik; ile, halkın yasaya aykırı davranışları, altın buzağıya tapınmaları, Baalist fuhuş ayinlerine katılmaları sonucunda İsrail halkının gerileyiş ve çöküş dönemleri arasında bir benzerlik kurulmuştur. Tanrı, “insanı kendi suretimizde kendimize benzer yaratalım dedi; yerin toprağından adamı yaptı, burnuna hayat nefesini üfledi ve adam yaşayan can oldu; adamdan aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaptı, onu adama getirdi” (Yaratılış 1: 26, 2: 7, 21). Adem ile Havva'nın Aden Bahçesinden kovulmasına neden olan, ‘iyilik ve kötülüğü bilme ağacından’ (Yaratılış 3: 2-8). yemesine ikna eden, şeytan değil, ‘kır hayvanlarının en hilekârı olan yılan’dı’. Bütün bunlara rağmen, isyankar ve günahkar insan anlayışını mazur gösteren veya günahkarlığı insanın kaderi haline getiren, ‘doğuştan gelen günahkarlık’ diye bir yoruma kesinlikle rastlanılmamaktadır (Herford 1962; 119). Günah içinde yaratılan insanın, ahlaki bozukluğu veya sapkınlığı; Musevilikte bir yazgı olarak görülmemektedir. Ayrıca, asli günah anlayışı (original sin), İsraililerin yasaya uygun davranma zorunluluğunda olan ahit düşüncesine de ters düşmekteydi.

5. Rabbilerin Yorumunda Zenginlik

Tanrının ödülü olan zenginlik ve bereketlilik, siyasi nüfuz ve askeri üstünlük, Mesih'in gelişiyle birlikte Tanrı krallığının hükümlerine yalnızca bu dünya üzerinde gerçekleşecektir. Bu nedenle, Baallere tapınıp aşer ağaçlarının altında fuhuş* yaparak bolluk ve bereket uman günahkarlara, ahde uygun olmayan dav-

* “Rab'bin gözünde kötü olanı yapan İsraililer Tanrıları Rab'bi unutup Baallar'a ve Tanrıça Aşera'yı simgeleyen sütunlara tapındılar. Putatanan törenlerinde fuhuş yapan İsraili bir kadın ya da erkek olmasın. Fuhuş yapan kadın ya da erkeğin kazancını adak olarak Tanrınız Rab'bin Tapınağı'na götürmeyeceksiniz. İkisi de Tanrınız Rab'bin gözünde iğrençtir. Rab Yahve, vay, vay başına diyor, yaptığın kötülöklere ek olarak kendine fuhuş yuvaları kurdun, bütün meydanlarda yüksek tapınma yerleri yaptın. Rab Yahve şöyle diyor: Yüzsüzlüğün ortaya döküldüğü, oynaşlarıyla fahişelik ederken çıplaklığın meydana çıktığı için, bütün iğrenç putların yüzünden, onlara çocuklarının kanını verdiği için, çıplaklığını onların önüne sereceğim, bütün çıplaklığını görecekler. Putların tapınmağında fuhuş yapanlarla kurban kesiyorlar. Onların sunaklarını yıkacak, dikili taşlarını parçalayacak, Tanrıça Aşera'yı simgeleyen sütunlarını keseceksiniz. Tanrınız Rab için yapacağımız sunağın yanına Tanrıça Aşera'yı simgeleyen ağaç sütun dikmeyeceksiniz. İlahların adlarını oradan sileceksiniz. Başka ilahlara tapmayacaksınız. Çünkü ben kıskanç bir Rab, kıskanç bir Tanrı'yım. İsraililer'e de ki, Beni size atalarımız İbrahim'in, İshak'ın, Yakub'un Tanrısı Yahve gönderdi, sonsuza dek adım bu olacak, kuşaklar boyunca böyle anılacağım. Seni Mısır'dan, köle olduğun ülkeden çıkararak Tanrın Yahve

ranışlara öfkelenen Tanrının cezası da; kıtlık ve susuzluk, hastalık ve yoksulluk, askeri istila ve Kudüs'ün fethi, Tapınağın yıkılması ve işgal baskısı olacaktır (Finkelstein 1972; 298). Tanrı, Tevrat'ta ölümden sonraki hayattan veya adaletten söz etmediği için; zenginlik, bolluk, erkek evlat, yağmur, askeri zafer vs. gibi nimetleri ödül olarak bu dünyada verecektir. Bu nedenle, Musevilikte, bu dünyadan kopup uzaklaşarak ve yadsıyıp hakir görerek, ödülünü öbür dünyada beklemek gibi bir anlayış, kesinlikle bulunmamaktaydı (Lightley 1925; 401). Altın Buzağı'ya veya suretlere tapınma gibi bir eğilime yol açabilme olasılığının bulunması dolayısıyla Musevilik, duyulara yönelen sanatsal kültürün oluşmasına ve gelişmesine büyük ölçüde engel teşkil etmiştir (Herford 1962; 129). Resim ve heykelcilik sanatını engellemesine rağmen Musevilik, dünyevi faaliyeti büyük ölçüde güdülemiştir. Büyü ve müneccimliğin, ilahlara tapınmanın yasaklanmasının doğal bir sonucu olarak, Yahve'nin isminin açıkça söylenmesinden çekinmiş olan İsraililerde; Tanrının haşmet ile ihtişamı, yarattığı kainattan haberdar olması ve her yerde bulunması gibi düşünceler yerleşmeye başlamıştır. Özellikle de Farisiliğin gelişmesiyle birlikte, yabancı halkların çoktanrıci adetlerine ve fuhuş tapınmalarına zıt olan ve bu sapıkça eğilimlerin dışında kalan, son derece farklı görüşler dile getirilmiştir.

Ancak, Museviliğin bu tek Tanrı anlayışının geliştirilmesi, duyulara zevk vermediği ve bedensel hazları da tahrik etmediği halde; bu dünyadan çekilmesine ve önemsemeyip hor görmesine de yol açmamıştır. Yine, Farisi içerikli Musevilik, servetten ve mülkten uzaklaşılması veya tehlikeli bulunarak yadsınması gibi bir anlayışa sahip olmadığı gibi; servetin biriktirilmesi, arzu edilen kurtuluşa ulaşmada uygun olmayan ve tehlikeye girilen karşıt bir yöneliş olarak da algılanmamaktaydı (Lightley 1925; 404). Gerçekten de servet, dindarlığın zorunlu kıldığı bir takım amellerin yerine getirilmesinin neredeyse ön koşulu kılınmıştı. Kazanç maksatlı faaliyetlerde bulunmaları ve servet biriktirmeleri için özendirilen Museviler; Yahve'nin emirleriyle benimsedikleri komşuluk ahlakının zorlayıcı yargıları nedeniyle kardeşliğe yakışmayan şekilde birbirleri üzerinden ekonomik çıkar elde etmeleri kesinlikle yasaklanmıştır (Finkelstein 1972; 326). Böylece, Museviler kendi aralarında bir vatandaşlık hukukunun oluşmasını da sağlamışlardır. Musevilerin kendi aralarındaki borç alışı verişlerinden faiz alınması, borcunu ödeyemeyen kimselerin köle durumuna düşürülmesi açıkça yasaklandığı gibi; her ellinci (yedi sebt yılı) yılda, Yubil senesinde, satılan arazinin ilk sahibine geri iade edilmesi, köle halinde bulunan kimselerin özgürlüğünün verilerek salıverilmesi, borcu olanların borçlarının tamamıyla silinerek sorumlu tutulmaması gibi emirler de getirilmiştir (Saldarini 1988; 311). Yahveizmin dinsel ve etnik kardeşliği, Yubil yasası* üzerine kurulmuştur. Tefeciliğin ve

benim, Benden başka tanrın olmayacak. İsrail'in Tanrısı Rab böyle diyor: Elleriyle yaptıkları sunaklara, parmaklarıyla biçim verdikleri Tanrıça Aşera'yı simgeleyen sütunlara, buhur sunaklarına bakmayacaklar." (Tesniye 23: 17; Hakimler 3:7; Hezekiel 16: 23 vd.)

* "Yedi yılda bir kutlanan Şabat yıllarının yedi kez geçmesini bekleyin. Yedi kez geçecek Şabat yıllarının toplamı kırk dokuz yıldır. Sonra, yedinci ayın onuncu günü, yani günahları bağışlatma günü, bütün ülkede yüksek sesle boru çalınacak. Ellinci yılı kutsal sayacak, bütün ülke halkı için özgürlük ilan edeceksiniz. O yıl sizin için özgürlük yılı olacak. Herkes kendi toprağına, ailesine

köleliğin, esirliğin ve cariyeliğin kardeşliği zedeleyen yararlanmalardan olduğunun açıkça bildirilip yasaklanmış olmasına karşın; bu dünyada servetin biriktirilmesine veya kazanç maksatlı faaliyetin rasyonel kılınmasına özendirici metodik ve dünyevi bir asketizmin benimsenmesi de sağlanmıştır (Finkelstein 1972; 304). İsraililer tutumlu insanlardır, kazandıklarını harcıyıp kardeşleri üzerinde imrendirici bir hayatı yaşayıp savurganlıkta bulunmaları tamamıyla yasaklanmıştır.

Bu dünyada çalışma görevinin verilmiş olması, İsrail topluluğunun hayrı için çok önemli olduğu gibi, en eski bir emir olan ‘neslinizi çoğaltınız’ inancıyla da tam bir uygunluk göstermektedir. Şefkatsiz bir şekilde fahişeleri taşlamalarında, adam öldürmeyi ve başka ilahlara tapınmayı şiddetle reddetmiş olmalarındaki esas neden; çevresindeki ulusların çoktanrıci dinlerinin adet haline getirdiği kasten adam öldürme ve tapınma biçimi olarak benimsediği aşer ağaçları altında fuhuş yapma alışkanlıklarını edinmelerine yasak getirmek istemeleridir (Herford 1962; 136). Birden çok ilaha tapınma, fuhuşla ve kasten adam öldürmeyle ilahları hoşnut kılma; baal zevk ve eğlence kültürünün zorunlu kıldığı sonuçlarıdır. Evlilikle kurulan aile içinde karı ve koca arasındaki cinsel ilişkiyi meşru kılmış olmasıyla Musevilik; bir ölçüde, soya dayalı nebilik anlayışının gereğini yerine getirmiş, ailenin sağlamlığıyla ulusun güçlülüğünü neredeyse özdeş kılmıştır. Cinsel ilişkiyi evlilikle meşru kılan, evliliği ise aile temeli üzerinde oluşturan İsraililer; ailenin meydana gelmediği kısa süreli veya süresi önceden belirlenmiş nikahlara da kesin olarak karşı çıkmışlardır (Finkelstein 1972; 347). Zamanının Kenan diyarındaki ulusların adet edindikleri, aileyi oluşturmayan süresi sınırlandırılmış nikahla meşrulaştırılan cinsel ilişkiye olduğu kadar cariyeye girişilen cinsel ilişkiye de, zina gözüyle bakmışlardır.

İsrail ulusunu aile temelinde geliştirmek amacıyla da, evlilikle ilgili bir yaş sınırı benimsemiş; bu yaşa geldiği halde evlenmekten kaçınan bir kimseyi de, potansiyel günahkar olarak görmeye alışmıştır. Bu yaşa geldiği halde evlenmemekte ısrar eden bir kimsenin günaha düşmesi, en büyük üç günahın biri olan fuhuş batağına saplanması kaçınılmaz görülmüştür. Böylece seksüel fenomenin apaçık bir şekilde doğal görülerek, sürekli kılınmasının yararlılığına inanılmıştır. Mahrem yerini açıp teşhircilikte bulunmayı ve vücudu çıplak bir şekilde sergilemeyi yasaklayan tabular zevk ve eğlence düşkünlüğüne karşı geliştirmiş tedbirler içeriğinde olduğu kadar; muhtemelen de, Helenik spor yarışmalarına beslenen öfkenin de bir sonucudur (Herford 1962; 129). 135). Teşhirciliğe karşı oluş-

dönecek. Ellinci yıl sizin için özgürlük yılı olacak. O yıl ekmeyecek, kendiliğinden yetişen ürünü biçmeyecek, budanmamış asmanın üzümlerini toplamayacaksınız. Çünkü o yıl özgürlük yılıdır. Sizin için kutsaldır. Yalnız tarlalarda kendiliğinden yetişeni yiyebilirsiniz. Özgürlük yılında herkes kendi toprağına dönecek. Bir komşuna tarla satar ya da ondan tarla alırsan, birbirinize haksızlık yapmayacaksınız. Eğer sen ondan alıyorsan, özgürlük yılından sonraki yılların sayısına göre ödeyeceksin, o da sana ürün yıllarının sayısına göre satacak. Yılların sayısı çoksa fiyatı artıracak, azsa indireceksin. Çünkü sana yıllık ürünlerini satıyor. Birbirinize haksızlık yapmayacak, Tanrınızdan korkacaksınız. Tanrınız Rab benim. Kurallarına uyacak, ilkelerimi yerine getireceksiniz.” (Levililer 25: 8-19)

turulan bu tabular; çıplaklığın açıkça hor görülmesiyle, kısmen Levi ahlakının özünü oluşturan saflık ve iffetlilikle kısmen de sağlık ve temizlikle cinsel davranışın kesin yasa hükmüne alınmasıyla, daha da güçlü kılınmıştır. Museviliğin tek tanrı inancının diğer uluslar tarafından benimsenmesinin belki de en önemli nedeni; çoktanrıçılığın eğlenceli bir tapınma biçimi haline getirdiği fuhuş ve adam öldürmeyi zorunlu kılan eğilimine tepki olarak geliştirilen, aile hayatının topluluğun temeli olarak görülmüş olmasıdır. Temizlik ve sağlık, aileye dayanan evlilik ve karı koca arasındaki cinsel ilişkinin meşruiyeti; Museviliğin öngördüğü yaşama biçiminin içeriğini oluşturmuştur. Musevilik, bu dünyadan zevk alınmasını yasaklamamış; sadece, bunu koşullara ve kurallara bağlayarak tektanrı inancına göre düzenlemiştir (Finkelstein 1972; 308). Kadın ve şarap insanın kalbini hoşnut etmekte, servet ve mülk de insanı rahat ve onurlu kıldığından; bu dünyadan hoşlanılmasına ve sevinçlerinin yaşanmasına izin verilmiştir. Eski rabbilerin bu dünyaya yönelik temel tutumları, Talmud'taki 'eşini ve çocuklarını, çevresindeki arkadaşlarını mutlu eden kimse, cennet ehliendir', sözüyle, çok iyi bir şekilde açıklanabilir. Her ne şekilde olursa olsun, Farisi düşüncesiyle yorumlanan Musevilikte, bu dünyayı yadsıyacak tarzda asketik bir yaşama biçiminin ilkeleştirilerek önerildiğine rastlanılmamıştır.

Kurtuluşu, Mesih'i, Tanrısal ödülü ve cezayı bu dünya üzerinde arayan İsraililer; kesinlikle, öbür dünyaya yönelik asketik bir yaşama biçimini benimsememişlerdir (Finkel 1974; 121). Bu nedenle, rabbilerin, bu dünyayı temel edinmiş rasyonel bir asketikizmi geliştirmiş olduklarına, asla kuşku duyulmamaktadır. Musevilik, kesinlikle, asketik bir yaşama biçimini betimlemiş değildir. Ancak, ruhsallık üzerine kurulan ölümden sonraki hayatı rabbinik dönemine gelinceye kadar pek içermeyen Museviliğin, yasaya bağlılık koşulundaki rasyonel asketik ilkelerinin, bu dünyayı esas alan bir yaşama tarzını barındırmış olduğundan da, asla kuşku duyulmamaktadır (Bowker 1973; 18). Bu rasyonel asketik dünyevi ilkeler; sürekli ve dikkatli bir şekilde kişinin kendi kendisini gözlemede uyanık ve tetikte kalması, kamil bir olgunlukla özdenetimini kurarak bütün eylemlerinde bilinçli olmaya zorlanmasıdır. 'Kendini gözlemede daima uyanık kal' (Finkel 1974; 124) emri, bir kimsenin davranışını yasaya uygun olarak sürekli şekilde irdeleme ve değerlendirme zorunluluğundan kaynaklanmıştır. Dinsel törenle ilgili sayısız emirleri de beraberinde getiren yasanın, özellikle de yasaklar konusunda uyanık kalması, keyfi davranmamayı zorunlu kılmaktadır. Uyulması şart koşulan 613 emir, sadece Musa tarafından açıkça bildirilmiş; rabbilerin ahlaki yorumlarıyla bu miktar, akıl almaz ölçüde genişletilmiştir (Neusner 1972; 72). Davranışlar üzerinde mutlak bir özdenetimin kurulması emri, kısmen de olsa yasaya uygun davranmak uyanıklılığının bir sonucu olarak ortaya çıkmış; bir dereceye kadar da, zevk düşkünlüğüne karşı çıkılan emirle ilgili kılınmıştır.

Davranışları yasaya uygun kılma uyanıklılığı, bilinçli olma ve eylemler üzerinde özdenetimi kurma titizliliği; İbrahim'in, Musa'nın İsrail ulusu adına Tanrı ile yaptığı ahde uyulmaması halinde; öfkelenen Yahve'nin kıtlık ve hastalığı göndermesiyle, istilaya uğratıp esarete düşürmesiyle çok yakından ilgilidir (Neusner 1972; 74). İyi yaşamak, yasaya uymanın ilahi bir sonucudur. Yasaya bağlı ka-

İnması halinde; yağmur yağmakta, bolluk ve bereket gelmekte, nüfus artmakta, İsrail'i istila etme emelini taşıyan çevre düşmanlar Yahve'nin azameti karşısında tam bir hezimete uğramaktadır. Yahve, seçtiği ulusuna vaat ettiği topraklar üzerinde, Museviye vatan kurmaktadır. İsrailinin bir insan olarak yaşaması, aile içinde ve komşularıyla kardeşçe bir ilişki düzeninde yasaya uygun şekilde geçmelidir. Ussal bir temel üzerinde kurulması ve içeriğinin de ussal kılınması halinde; yasaya uygun davranış, biçimsel ussallığın koşullarını ve gereklerini ifade etmektedir. Bu nedenle, ibadeti tapınak içinde kurumsallaştırmış ve içten Tanrıya yönelişi de hiç benimsememiş olsa dahi; Musevilik, yasaya uygun davranış temelinde dayanmasıyla, Tanrının ödül ile cezasını bu dünya üzerinde gerçekleştirdiğini öngörmesiyle, biçimsel ve özsel anlamdaki bir rasyonel davranışı yapısında geliştirebilmiştir.

Kitaba dayalı bilgeliğin sayesinde, bir kimsenin günahlarından geri döndürülmesi; gerçekten Tanrı tarafından gönderilmiş olmasının sonucudur. Önsesizlikle ve gördüğü düşlerle değil, kendini Tanrının buyruklarına adanarak suretiyle, yasanın açık ve kesin bir şekilde duyurulması, gerçek peygamberliğin delillerinden biri olmuştur. Yahve, başlangıçta yasanın buyruklar şeklinde bildirmiş olduğundan, itaatsizlikleri nebilerinin tehditkar sözleriyle yok etmek istemektedir. Rabbiler sayesinde, büyü, şeytanlar ve kötü ruhlar adına yapılan ve Tanrıya açıkça isyan etmiş olmakla ve bir sapkınlık hali olarak yorumlanan davranışlar yerilmeye başlanmıştır. Büyünün yadsınması sonucunda, doğaüstü kerametlerin gösterilmesi ve aklın alamayacağı harikaların sergilenmesi, nebiye özgü karizmatik erkin delili olarak görülmeye devam etse dahi; şart koşulan alamet gerçekleşmedikçe, vahiy veya sezgiye, aklın ve bilgeliğin yanında rağbet edilemez olmuştur. Sadece gerçek bir nebinin yapabileceği saf mucizevi kudretin temelinde, Rabbiler tarafından öne sürüldüğü gibi, en iyimser görüşle özel durumlarla ilgili olarak yasaya uyulması sonucunda bahşedilen bir güçtür. Burada esas olarak dikkat çekici olan temel konu, doğruluğu kesinlik kazanmış yasal ahlaki ilkelere günahkarlara karşı savaşmada tutucu bir yaklaşımın gösterilmiş olması, nebilik ve kehanetin de güvenilirliğin ölçütünü kayıtsız ve şartsız olarak ahlaklılığın oluşturmuş olmasıdır.

Sonuç

Sözlü Tevrat olarak da adlandırdıkları Talmud'dan başka oluşumlara en katı tutumla karşı çıkan Rabbanî Yahudilik mensupları, özümstedikleri ve uyarladıkları Yunan felsefesinin izlerini silmek amacıyla, yazılı Tevrat'ın ancak sözlü Tevrat (yani Talmud) yoluyla anlaşılabilirliğini iddia etmişlerdir. Halbuki Tevrat'ta gelecek nesilleri tehdit ederek ölümden sonraki hayatı reddeden, bedensel bir insan gibi Musa'yla konuşan savaş neferi Yahve gitmiş; yerine de, M.S. 5. yüzyılda bir araya getirilen Talmud metinlerinde açıklanan meleklerin katipliğiyle her bir kişinin amellerini günah veya sevap diye ayrı ayrı toplattıran, kalan fazlası sevapsa cennetine alan günahsa da cehennemine atan, insanlar arasına sevgiyi ve dürüstlüğü yerleştirmek isteyen, iyi ahlaklı fakat ruhsal bir tanrı gelmiştir. Melekler, cennet, cehennem, amellere denk düşen tanrısal ödüller ve

cezalarla dokunmuş Talmud yorumlarının; ruhlara (dolayısıyla meleklerle, şeytanlara, ahirete, tanrının ruhani olduğuna vs.) inanmayan, kaderi ve ölümden sonraki hayat ile yargılanmayı reddeden Tevrat'tan kaynaklandığını öne sürmek, gerçekten de dayanaksız ve aykırı bir yakıştırma. Tevrat'ta sevgi ve nefret gibi insani duygularla donatılmış olan kiskanç Yahve, elleriyle ve ayaklarıyla, yüzüyle ve sırtıyla bir insan gibi betimlenmiş olduğundan; soluyan burnu ve gören gözü gibi koruduğu kişilere ruhu (aslında gücü) ulaşı ve bu kimseleri hikmet sahibi veya muzaffer kılsa da, Yahve, asla ruh değildir. Ruhsal olmayan insan görünümü ve duygulu Yahve'nin, yasasının ve tapılma tarzının da bedene ve dünyaya özgü olması; ruh olan tanrıya ruhta tapınma ilkesini öne çıkaran Hristiyanlığın rağbet bulmasına yol açmıştır. Gerçi Eski Ahit'in Tevrat'tan sonraki diğer kitaplarında, Yahve, giderek bu dünyanın dışına çıkarılmakta ve nebilerinin yalnızca düşlerine girer hale gelmekteyse de; akıl yoluyla Yahve'nin ruhani tasarımı ve her şeye kadir tek yaratıcı vurgusu, ancak rabbiler tarafından işlenmiştir.

Hristiyanlığın gördüğü rağbetten etkilenecek rabbinik yazını (ya da Mişna, Midraş, Gamara, Talmud), Platoncu felsefeden devraldığı ruhçuluk temeli üzerinde ahiret hayatını kurarken, yine Yunan felsefesinden uyarlanan akılcılık ile de evrensel tek yaratıcıya ulaşmak istemiştir. Bütün insanları yaratan ancak İsrail ulusunu seçip üstün kılan Yahve'nin yasasını ve yolunu, tek tanrı vurgusu ve tek yaratıcı muhakemesi altında evrenselleştirerek tüm uluslara ait kılmaya dahi yeltenen rabbiler için, Yahve; artık, aracı (alt) ilahlara tapınma yoluyla şefaate ulaşma temeli üzerine kurulan putperest tapınmanın basit bir kopyası olarak aktarıldığı, El ya da Baal gibi ilahların üzerindeki tek ilah veya yücelerin yücesi şablonunun uyarlandığı Eski Ahit'te övgüyle yinelenen taht sahibi bir kral olmadığı gibi, ilahlar kurulunun başı da değildir. Rabbani hahamlarının üstün zekasıyla ve mükemmel ahlakıyla işlenmiş sözlü Tevrat Talmud'da, tek tanrı olarak yüceltilen Yahve; nebileri ile bildirdiği yasaına göre bütün insanları yargılayan ölümden sonraki hayatın yargıci haline geldiği yetmiyormuş gibi, ödülünü veya cezasını bu dünyada olduğu kadar ahirette de veren her şeye kadir ruhani tek güç olarak yüceltilmiştir. Böylece rabbinik yazınında ölümden sonraki hayatı sunan ve melekleriyle bu görünmez alemin tek hakimi ve tek sahibi olan Yahve; yaratılmış bütün insanları kapsayan bu ölümden sonraki hesaba çekilmede, iyilere ya da dürüslere merhametli davranarak cezayı (fakirlik, hastalık vs.) verir ve ödülünü ahirete saklarken, kötülerini de zengin ve güçlü kılarak hesaplarındaki iyi fiillerinin karşılığını bu dünyada vererek onlara karşı nasıl da insafsız olduğunu sergilemek istemektedir. Yahve'nin meleklerinin yaşayan her bir insan için tuttuğu ve bakiyesine göre dürüst ya da günahkar sınıfına alındığı bu hesap defteri; günahı kayıp (gider) ve sevabı da kazanç (gelir) olarak gören İsraililer tarafından bir muhasebe kaydına dönüştürülerek, rasyonel ekonomik etkinliğin dinsel içeriğini oluşturmuştur. Talmud'un şart koştuğu tutumlu ve dürüst çalışma hayatıyla, bir ömür boyu kazanılmış servetin gelecek nesillere aktarılmasını sağlayan tek eşli evlilik bağıyla, komşuluk hakları üzerine kurduğu iyi ahlâklılığıyla, çalışmayı disiplinli meslek etkinliğine dönüştüren ve kazandıklarını tekrar çalışma-

sına katarak verimli kılan İsraililer; Tevrat'ın yabancı-kardeş ayrımıyla önce faizcilikte ileri gitmişler, sonra da dünya ticaretinde muazzam servet sahibi olmuşlardır.

KAYNAKLAR

- Altıntaş Y. (2001). Yahudilikte Kavram ve Değerler, Gözlem Yayıncılık, İstanbul
- Bowker J. (1973). Jesus and the Pharisees John Bowker Cambridge University Press, Cambridge.
- Finkel A. (1974). The Pharisees and the Teacher of Nazareth; a study of their background, their halachic and midrashic teachings, the similarities and differences, E. J. Brill, Leiden.
- Finkelstein L. (1972). Pharisaism in the making, Ktav Pub. House, New York.
- Finkelstein L. (1938). The Pharisees: the sociological background of their faith, Jewish Publication Society of America, Philadelphia.
- Herford R.T. (1912). Pharisaism, its Aim And its Method, Williams & Norgate; London.
- Herford R.T. (1962). The Pharisees, Beacon Press, Boston.
- Lightley J.W. (1925). Jewish Sects And Parties, The Epworth Press, London.
- Neusner J. (1972). From politics to piety; the emergence of Pharisic Judaism, Prentice-Hall Publ. New York.
- Rivkin E. (1969). Judaism and Christianity, Ktav Pub. House, New York.
- Saldarini A.J. (1988). Pharisees, scribes and Sadducees in Palestinian society: a sociological approach, M. Glazier Publ., Wilmington.